

КОРНУТА Л. М.,

доцент кафедри адміністративного
і фінансового права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 37.014.55 (477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.34>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ: МІСЦЕ ТА РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У статті досліджено вплив територіальних громад на розвиток освітніх підсистем у структурі соціальної інфраструктури регіонів. Зокрема, встановлено, що освітня сфера є невід'ємною складовою цієї інфраструктури, оскільки відіграє ключову роль у створенні сприятливих умов для підвищення якості життя населення, забезпечує можливості для самореалізації громадян незалежно від їхніх здібностей, соціального статусу чи умов проживання.

У межах дослідження проведено аналіз наукових підходів до трактування поняття «соціальна інфраструктура». Це дозволило підтвердити тезу про центральну роль освіти у формуванні соціальної інфраструктури та її безпосередній вплив на соціально-економічний розвиток регіонів. Окрему увагу приділено аналізу сутності реформи децентралізації, яка впроваджується в Україні. Вивчення цього процесу дало змогу оцінити зміни, які відбулися в освітньому просторі регіонів унаслідок децентралізаційних процесів, виокремити як позитивні, так і негативні наслідки такого реформування. До позитивних змін належить розширення можливостей територіальних громад щодо управління та фінансування освітніх закладів, що сприяє більш гнучкому реагуванню на місцеві потреби. Водночас виявлено і певні виклики, зокрема нерівномірний розподіл ресурсів між громадами, що може призводити до зростання диспропорцій у якості освітніх послуг. У підсумку зазначено, що ефективність інтеграції освіти в соціальну інфраструктуру регіонів залежить від узгодженості державної політики, фінансового забезпечення та рівня управлінської спроможності місцевих громад. Зроблено висновок, що реалізація права на освіту в умовах війни та децентралізації потребує комплексного підходу, що включає забезпечення фізичного доступу до освіти, фінансування, психологічну підтримку, розвиток дистанційних технологій, а також міжнародну співпрацю. Органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у цьому процесі, адже саме на їхньому рівні приймаються рішення, які безпосередньо впливають на освітню політику регіону.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, сфера освіти, права людини, право на освіту, об'єднана територіальна громада, децентралізація.

Kornuta L. M. Ensuring the right to education: the place and role of local governments

The article examines the influence of territorial communities on the development of educational subsystems in the structure of the social infrastructure of regions. In particular, it is established that the educational sphere is an integral part of this infrastructure, as it plays a key role in creating favourable conditions for improving the quality of life of the population, provides opportunities for self-realisation of citizens regardless of their abilities, social status or living conditions.

The study analyses scientific approaches to the interpretation of the concept of «social infrastructure». This allowed to confirm the thesis about the central role of education in the formation of social infrastructure and its direct impact on the socio-economic development of regions. Special attention is paid to the analysis of the essence of the decentralisation reform being implemented in Ukraine. The study of this process has made it possible to assess the changes that have taken place in the educational space of the regions as a result of decentralisation processes, to identify both positive and negative consequences of such reforms. The positive changes include the expansion of the capacity of territorial communities to manage and finance educational institutions, which contributes to a more flexible response to local needs. At the same time, certain challenges have been identified, such as the uneven distribution of resources between communities, which can lead to growing disparities in the quality of educational services. As a result, it is noted that the effectiveness of integrating education into the social infrastructure of regions depends on the coherence of public policy, financial support and the level of management capacity of local communities. The author concludes that the realisation of the right to education in the context of war and decentralisation requires a comprehensive approach, including physical access to education, financing, psychological support, development of distance technologies, and international cooperation. Local governments play a key role in this process, as it is at their level that decisions are made that directly affect the educational policy of the region.

Key words: *local government, education, human rights, right to education, amalgamated territorial community, decentralisation.*

Вступ. Функціонування освітньої сфери є ключовим чинником розвитку суспільства та забезпечення його сталого розвитку. Відповідно, освіта є невід'ємною складовою національної економіки та соціальної сфери. Питання забезпечення конституційного права на освіту та розвитку освіти, якісної підготовки учнів, здобувачів освіти різних рівнів та інших категорій громадян залишаються актуальними як для економічно розвинених країн, так і для тих, що перебувають на початкових етапах становлення та мають обмежені фінансові ресурси для повного забезпечення освітніх потреб. Система освіти є досить складним об'єктом дослідження, оскільки до її функціонування залучено значну кількість громадян. А в управлінських процесах залучені як центральні органи державної влади, так і система органів, що функціонують на місцевому рівні. Ефективність забезпечення освіти впливає не лише на економічний розвиток, а й на підвищення якості життя вцілому, створення можливостей для самореалізації людей із різними здібностями, потребами та умовами проживання. Власне значення та пріоритетність освіта не втрачає навіть в умовах війни. Адже, безсумнівно є важливою ланкою відновлення держави у післявоєнні роки, крім того, освітня складова забезпечує стабільний процес євроінтеграції та міжнародного розвитку. Таким чином, освітня система відіграє центральну роль у формуванні соціальних відносин, будучи невід'ємною частиною соціально-економічної інфраструктури країни.

Досвід розвинених держав свідчить, що освітня система кожної країни має власні регіональні особливості, які впливають на формування освітнього середовища місцевих громад. Ці відмінності обумовлюють застосування різних підходів до розвитку регіональних освітніх систем. Водночас, незалежно від специфіки, такі системи відіграють важливу роль у розвитку регіонів, створюючи не лише простір для навчання, а й умови для самореалізації охочих здобувати освіту. Освітня система є одним із ключових елементів соціальної інфраструктури держави та її окремих регіонів, оскільки охоплює широкий спектр суспільних відносин і взаємодій, пов'язаних із навчанням, підвищенням знань, кваліфікації тощо. Звісно ж, в реаліях сьогодення для України вкрай важливими є також питання інклюзивної освіти та безбар'єрності в освіті на регіональному та місцевому рівнях. Тому вивчення

особливостей розвитку освітньої сфери як частини соціальної інфраструктури регіонів є надзвичайно важливим. Це питання набуває ще більшої актуальності в умовах децентралізації та адміністративно-територіальних змін, що відбуваються в Україні.

Огляд останніх досліджень. Дослідження функціонування освітньої сфери як невід'ємної частини соціальної інфраструктури регіонів висвітлювали у своїх наукових працях такі дослідники, як В. Антонюк, А. Бідюк, Ю. Вишневська, Я. Горинь, О. Гринькевич, О. Грішнова, Н. Гуляєва, І. Дейнега, Д. Дзвінчук, Д. Загірняк, С. Ківалов, І. Костюк, Є. Красняков, Т. Майборода, С. Михаць, І. Ревак, А. Ревко, Н. Холявко. Окремі аспекти трансформації регіональної освітньої системи внаслідок реформи децентралізації в Україні аналізували у своїх працях В. Мелешко, В. Пальчук, Н. Сінюрі-Ростун, Л. Шевчук та інші науковці.

Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених функціонуванню освіти, її регіональному розвитку та ролі в соціальній інфраструктурі, питання впливу територіальних громад та органів місцевого самоврядування на подальшу розбудову освітньої сфери в сучасних умовах залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, у контексті реформи децентралізації, адміністративно-територіальних змін та наслідків повномасштабної війни в Україні, освіта стикається з новими викликами, такими як руйнування інфраструктури, міграція населення, нерівномірний доступ до освітніх послуг та необхідність адаптації до нових форматів навчання. Це потребує глибшого наукового аналізу та пошуку ефективних рішень для забезпечення сталого розвитку освітньої системи в кризових умовах.

Мета і завдання статті. Метою статті є аналіз особливостей розвитку освітньої підсистеми соціальної інфраструктури регіонів, а також визначення ролі територіальних громад у цьому процесі. Окрему увагу приділено впливу війни на управління освітою на місцевому рівні, зокрема на діяльність органів місцевого самоврядування в умовах кризи. Розглянуто виклики, пов'язані з забезпеченням права на освіту в умовах воєнного стану, серед яких руйнування освітньої інфраструктури, вимушена міграція населення, фінансові обмеження та необхідність адаптації навчального процесу до дистанційних і змішаних форматів. Досліджено, як територіальні громади реагують на ці виклики, забезпечуючи доступність і якість освіти в умовах нестабільності.

Передусім, варто зазначити, що ключова роль освіти у формуванні суспільства визначає її залежність від економічних, політичних і соціальних чинників, що впливають на її стабільність та розвиток. У цьому контексті масштабні загальнодержавні реформи безпосередньо позначаються на освітній сфері. Зокрема, розпочата у 2014 році реформа децентралізації суттєво трансформувала механізми управління освітою як на загальнонаціональному рівні, так і в межах регіонів та місцевих громад. Вона зумовила зміни у фінансуванні, організації освітнього процесу та управлінні навчальними закладами, особливо в сільській місцевості, що потребувало адаптації до нових умов. І, власне, можна констатувати, що такі реформи та перетворення, далеко не завжди мають позитивні результати.

У той же час, варто пам'ятати, що реалізація права на освіту є одним із ключових аспектів забезпечення основоположних прав і свобод людини, що закріплено в міжнародних правових актах, таких як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Конвенція про права дитини, а також у національному законодавстві України, зокрема в Конституції України (ст. 53) та Законі України «Про освіту» [3]. В умовах децентралізації та воєнного стану в Україні питання реалізації права на освіту набуває особливого значення, оскільки органи місцевого самоврядування відіграють вирішальну роль у забезпеченні доступу до якісного навчання, особливо в кризових умовах. Власне, у такому аспекті важливим є з'ясування місця та ролі органів місцевого самоврядування у контексті забезпечення права на освіту на рівні територіальних громад та регіонів із урахуванням тих реалій, з якими зіштовхнулась Україна в контексті війни та нормативних змін. Зважаючи, що децентралізація передбачає створення системи врядування, яка замість вертикального підпорядкування ґрунтується на співпраці незалежних установ різних рівнів, що керуються положеннями законодавства. В Україні це означає, що об'єднані громади, райони та області мають досить автономні, демократично обрані органи місцевого

самоврядування, чії ради та виконавчі органи діятимуть відповідно до очікувань місцевих мешканців, які їх обрали. Варто констатувати, що, загалом, реформа децентралізації позитивно впливає на розвиток усієї системи соціальної інфраструктури, а не лише сфери освіти, проте така сфера є однією з ключових підсистем окресленої інфраструктури. Варто розглянути більш детально сутність соціальної інфраструктури для конкретизації ролі підсистеми освіти у її функціонуванні. Так, Н. Пігуль зауважує, що соціальна інфраструктура – це сукупність об'єктів окремих галузей, що сприяють життєдіяльності суспільства, метою функціонування яких є забезпечення загального рівня життя населення та його гармонійного розвитку [7, с. 39]. У свою чергу І. Кінаш зауважує, що соціальна інфраструктура – це стійка сукупність матеріальних об'єктів, з якими взаємодіє соціальний суб'єкт задля одержання послуг, які створюють умови для раціональної організації всіх його основних видів діяльності [4, с. 202]. І. Костюк констатує, що соціальна інфраструктура – це задоволення потреб усіх категорій населення в житті, освіті тощо, що надалі сприятиме добробуту суспільства та економіки [5, с. 15]. Таким чином, аналіз окреслених вище трактувань категорії «соціальна інфраструктура» дає підстави стверджувати, що розвиток такої інфраструктури є об'єктивно необхідною передумовою забезпечення соціального розвитку країни, підвищення соціальних стандартів. Отже, освіта відіграє ключову роль у формуванні можливостей для отримання знань, саморозвитку, забезпечення самореалізації громадян. Варто підтримати позицію А. Ревко, що важливою детермінантою функціонування соціальної інфраструктури регіону є саме освітня компонента, яка впливає на всебічний розвиток людини шляхом формування комплексу життєвих благ, необхідних для розширеного відтворення [8, с. 98].

Власне визначивши роль та значення права на освіту в контексті територіального значення та через призму процесів децентралізації, далі варто зупинитися на окремих проблемах реалізації права на освіту на рівні територіальних громад. Варто розпочати з особливостей управління та компетентності у сфері забезпечення освіти. Децентралізація достатньо змінила центр управління шкільними закладами освіти. Зокрема, якщо раніше управління закладами освіти в сільській місцевості здійснювалося відповідними відділами райдержадміністрацій, то в результаті реформи децентралізації ці функції перейшли до самих сільських та селищних рад, тобто об'єднаних територіальних громад. Об'єднані територіальні громади отримали повноваження самостійно вирішувати низку питань, зокрема і у сфері освіти. Найважливішими аспектами децентралізації у сфері освіти є передача громадам повноважень у змісті та фінансуванні освіти, оптимізація шкільної мережі зі створення опорних шкіл. Адміністрації об'єднаної територіальної громади також можуть вирішувати, якою є оптимальна кількість шкіл для їхніх громад. Вони мають право створювати власні відділи освіти та методологічні кабінети, самостійно вирішуючи, якою буде кількість працівників та якими будуть їхні обов'язки й сфера відповідальності. Власне, в умовах воєнного стану, такий стан речей не завжди має позитивну динаміку розвитку.

Одним із ключових викликів у реалізації права на освіту є забезпечення рівного доступу до освітніх послуг для всіх категорій населення, включаючи внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, дітей з тимчасово окупованих територій та регіонів, що зазнали значних руйнувань унаслідок бойових дій. Війна спричинила руйнування значної частини навчальних закладів, що унеможливує продовження освітнього процесу в традиційному форматі. Відтак, органи місцевого самоврядування змушені впроваджувати альтернативні форми навчання, зокрема дистанційне та змішане навчання, використовуючи цифрові технології та розробляючи спеціальні навчальні платформи. Однак це породжує нові виклики, пов'язані з нерівномірним доступом до якісного інтернет-зв'язку та технічних засобів навчання в різних регіонах країни. Важливим аспектом реалізації права на освіту є також фінансове забезпечення освітніх закладів. У період воєнного стану пріоритети бюджетних витрат суттєво змінюються, що позначається на фінансуванні освіти. Органи місцевого самоврядування часто стикаються з проблемами недостатнього фінансування, що ускладнює можливість забезпечення навчальних закладів необхідними ресурсами, зокрема матеріально-технічною базою, підручниками, обладнанням для інклюзивного навчання. Крім того, зростає

навантаження на освітян, які працюють у складних умовах та нерідко вимушені адаптувати навчальний процес у надзвичайних ситуаціях. У таких умовах важливим завданням держави є розробка ефективних механізмів фінансової підтримки освіти, зокрема через міжнародну допомогу та грантові програми.

Ще одним викликом у реалізації права на освіту є психологічний стан учнів і педагогів, які перебувають у стресових умовах через воєнні дії. Для забезпечення якісного освітнього процесу необхідно розробляти та впроваджувати програми психологічної підтримки, які допоможуть подолати наслідки психоемоційного напруження та створити сприятливі умови для навчання. Органи місцевого самоврядування, освітні установи та громадські організації мають координувати свої зусилля для надання психологічної допомоги та адаптації навчального процесу відповідно до нових реалій. Крім того, важливим питанням у сучасних умовах є інтеграція освітнього процесу в систему міжнародного співробітництва. Велика кількість українських школярів та здобувачів вищої освіти тимчасово перебуває за кордоном, що вимагає створення механізмів взаємного визнання освітніх кваліфікацій, адаптації української освітньої програми до міжнародних стандартів, а також забезпечення можливості продовження навчання в Україні після повернення. У цьому контексті особливу роль відіграє співпраця між українськими органами освіти та міжнародними освітніми установами, що сприяє підтримці прав дітей на освіту та їхній подальшій інтеграції у навчальний процес. Особливості управління органами місцевого самоврядування в умовах воєнного стану вимагають адаптації механізмів прийняття рішень і ресурсного забезпечення освітнього процесу. Місцеві органи влади змушені швидко реагувати на виклики, пов'язані з переміщенням населення, руйнуванням навчальних закладів, зміною бюджетних пріоритетів і необхідністю координації дій із центральною владою та міжнародними партнерами. Важливим аспектом є розробка кризових стратегій управління освітою, що передбачають оптимізацію освітніх мереж, розподіл фінансових та матеріальних ресурсів, забезпечення безперервності навчального процесу. Крім того, органи місцевого самоврядування повинні ефективно взаємодіяти з громадськістю та освітніми установами, залучати додаткові джерела фінансування, створювати безпечні умови для навчання та розробляти заходи з підтримки вчителів і студентів, які постраждали від війни.

Враховуючи вищезазначене, варто зауважити, що процес реформування освітньої сфери сьогодні триває. Реалізація самої реформи децентралізації передбачає еволюційний, поступовий шлях створення об'єднаних територіальних громад та формування окремих освітніх просторів у межах їхніх територій. Відповідно, процеси децентралізації тісно пов'язані з реформуванням системи освіти й здійснюють колосальний вплив на темпи її реалізації та якість проведення. Із урахуванням євроінтеграційних процесів, що відбуваються сьогодні, система освіти в країні буде трансформуватися надалі, що частково приведе до виникнення окремих територій, де рівень освіти буде кращим, ніж в інших регіонах. Результати подібних процесів уже сьогодні спостерігаються в різних країнах світу, де існує диференціація якості освіти залежно від території. Окреслені процеси триватимуть в Україні за поступового впровадження реформи освіти. В такій ситуації вкрай важливим є чітке законодавче визначення порядку та особливостей управління, визначення повноважень органів місцевого самоврядування в частині управління освітою тощо. Важливим є також розмежування функцій між органами місцевого самоврядування та виконавчою владою на місцевому рівні [6, с. 20].

Висновки. Отже, реалізація права на освіту в умовах війни та децентралізації потребує комплексного підходу, що включає забезпечення фізичного доступу до освіти, фінансування, психологічну підтримку, розвиток дистанційних технологій, а також міжнародну співпрацю. Органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у цьому процесі, адже саме на їхньому рівні приймаються рішення, які безпосередньо впливають на освітню політику регіону. Успішне вирішення цих питань потребує узгоджених дій держави, місцевих громад, міжнародних партнерів та освітньої спільноти для забезпечення права кожного громадянина на якісну і доступну освіту навіть у найскладніших умовах.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про місцеве самоврядування: Закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n270>
4. Кінаш І. Суть за зміст поняття «соціальна інфраструктура». *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 2. Т. 1. С. 202-204.
5. Костюк І. Державне регулювання розвитку соціальної інфраструктури України : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2015. 265 с. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_kostiuk.pdf
6. Корнута Л.М. Адміністративно-правові аспекти професійної компетентності публічних службовців : питання теорії та практики : монографія. Одеса, Юридика, 2024. 420 с.
7. Пігуль Н. Сутність і значення соціальної інфраструктури. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2013. № 2 (58). С. 37-41.
8. Тарасенко О.О. Роль територіальних громад у розвитку освітньої підсистеми соціальної інфраструктури регіонів. *Держава та регіони*. Серія : Економіка та підприємництво. 2020. № 3 (114). Ч. 1. С. 96-100.

